

ЗАЛОЖНИШТВОТО НА ДАМЕ ГРУЕВ КАЈ ПРОСРПСКИОТ ВОЈВОДА МИЦКО

Кратка содржина

По Илинденското востание (1903 г.) во Македонија дошло до промена во начинот на пропагандното дејствување на соседните балкански држави. Дотогашните црковни и културно-просветни пропаганди добиле вооружен карактер со ангажирање на чети. На тоа се спротивставила ТМОРО, која не допуштала паралелно егзистирање на туѓи чети во Македонија. Тоа довело до отворен конфликт меѓу четите на ТМОРО и туѓите пропагандни чети. Последиците од тоа биле катастрофални не само за македонското население, туку и за македонското ослободително движење.

Во 1904 година со директна поддршка на српските власти во Македонија се појавиле првите српски чети кои биле составени од месни луѓе. Една таква српска чета под водство на Мицко Крстевски во октомври 1904 година успела да го заплени ранетиот Дамјан Груев (најекспониран раководител на ТМОРО). Меѓутоа, по заканите од ТМОРО, српските чети не се осудиле Груев да го предадат на турските власти, ниту пак, да го ликвидираат. По едномесечно заложништво Дамјан Груев бил ослободен. Овој настан бил искористен во пропагандни цели за етаблирање на српската вооружена пропаганда во Македонија.

Клучни зборови: ДАМЈАН ГРУЕВ, МИЦКО КРСТЕВСКИ, МАКЕДОНИЈА, ЧЕТИ, ПРОПАГАНДА, ЗАЛОЖНИШТВО.

Илинденското востание и Мирцштегските реформи го актуелизирале македонското прашање на меѓународен план. Тоа било јасен сигнал за соседните балкански држави дека при други, евентуално, поволни меѓународни околности, расплетот на македонското прашање може да трг-

не по самостоен пат,¹ спротивен од нивните интереси. Оттука дошло до промена на курсот во нивната пропагандна политика спрема Македонија. Дотогашната претежно црковно-просветна пропагандна била заменета со вооружена. Србија и Грција, не сакајќи да го разберат и прифатат македонскиот карактер на ослободителното движење, истото го третирале како бугарско движење, кое е насочено против нивните интереси во Македонија. Со таквиот пристап тие несвесно го потхранувале овој нереален факт, а со тоа уште повеќе ја засилувале самоувереноста на Бугарија и нејзините аспирации кон поголемиот дел од Македонија. Поради тоа, Србија и Грција се нашле во ситуација да не можат да го надминат споменатиот момент во нивните делбенички комбинации околу Македонија. Затоа пристапиле кон промена во пропагандното дејствување. Дотогашната црковно-просветна пропаганда била заменета со вооружена со испраќање чети во Македонија. Со тоа на вооружен начин најпрво требало да се заштитат и одбранат стекнатите позиции во Македонија, а потоа, по можност и да се прошират. Така во Македонија започнала „неофицијална граѓанска војна“, или поинаку „војна за македонските души“ која била поттикната од завојувачките мотиви на соседните балкански држави. Во ова крвава драма, не по своја волја, и спротивно од сопствените програмски определби било вовлечено и македонското ослободително движење. Последиците од тоа биле поразителни за македонското население и за ослободително движење.

Во периодот (1901-1903 г.) Србија неколку пати безуспешно се обидела да инсталира свои чети во Македонија.² Главна пречка притоа била ТМОРО, која не трпела паралелно постоење на туѓи чети на територија во Македонија, кои агитираат и дејствуваат спротивно од интересите на Организацијата и под покровителство на други организации и

¹ Рускиот дипломатски претставник во Париз во еден извештај од април 1904 година анализирајќи го можниот расplet на македонското прашање пишува дека според него најдобро решение би било Македонија да добие автономија на чело со еден христијански Генерал-Губернатор. Притоа, овој став го поткрепува со фактот што најголем дел од населението во Македонија било славјанско, од кое, повеќето било поблиску до Бугарите, отколку до Србите, а додека Грците населувале незначителни региони покрај морскиот брег. Поаѓајќи од етнографските услови тој е против поделба на Македонија и се залага за зачувување на нејзината севкупност при што предлага воведување широка самоуправа врз основа на изборно народно претставништво со месни административни совети. Меѓу другото, тој истакнува дека „сознанието за општоста на интересите на целокупноста на Македонските вилаети ќе ги доведе до слевање во едно цело, со создавање на единствено автономно Македонско Кнежество, чие што Правителство нема да се стреми ни за присоединување кон Бугарија, ниту пак да му се потчини на грчкото влијание, ниту пак да и противречи на австриската теорија за одбегнување на возникување, врз урнатините на Турција на некаква голема обединета држава. Таквата Македонија, што според размерите малку би се разликувала од Грција, или од Бугарија, ќе служи за одржување рамнотежа меѓу другите Балкански Држави, а ќе послужи, во секој случај, за воспоставување на Балканот на сопствено самостојно живеење, исклучувајќи ги сите други обиди за освојување“. (Симон Дракул, Македонија меѓу автономијата и дележот, трети том, 114).

² Х. Сиљанов, Ослободителниџ борби на Македонија, томъ втори, София, 1943, 276-277; 279-280.

институции од надвор. Сфаќајќи го тоа, Србија ја променила тактиката. Впрочем, уште пред Илинденското востание, српските пропагандни кругови констатираат: „треба и ние да формираме една чета и да се прати во Порече, па и од таа страна, за да бидеме сигурни“.³

За време на Илинденското востание 1903 година, Србија од демагошки побуди на ТМОРО понудила „секаква морална и материјална поддршка за ослободувањето на Македонија“ при што побарала еден од задграничните претставници да замине за Белград како претставник на Внатрешната организацијата.⁴ Во врска со тоа, Христо Татарчев, во едно писмо од 20. VIII (ст. стил) 1903 г., на Христо Матов му пишува дека е неопходно еден од нив да замине за Србија за да се постигне разбирање „но, врз основа на нашите принципи“.⁵ Очигледно во овој драматичен период, ТМОРО загрижала на српската јадица и влегла во преговори. Во врска со тоа, бугарскиот трговски агент во Солун, А. Шопов, во еден извештај пишува: „Во последно време во некои кругови на овдешната Внатрешна организација сè почесто и посериозно почнува да се зборува дека некои од началниците на таа Организација влегувале во преговори со српската влада, или со некои кругови во Белград за здружно дејствување во Македонија“.⁶

Кон крајот на ноември 1903 година, Задграничното претставништво на ТМОРО го ополномоштило Борис Сарафов, кој се подготвувал за турнеја во Западна Европа, патем да стапи во преговори со српските работодавни фактори во Белград.⁷ Истовремено, Задграничното претставништво бидејќи немало доверба во заткулиските постапки на рафинира-

³ Извештаи од 1903 година на српските конзули, митрополити и училишни инспектори во Македонија, редакција и коментар: Љубен Лапе, Скопје, 1955, 165.

⁴ Љ. Лапе, Нови документи за Илинденското востание, Илинденски зборник 1903-1955, Скопје, 1953, 68.

⁵ Исто, 67.

⁶ Државен архив на Р. Македонија (ДАРМ), фонд (ф): Бугарскиот трговско агенство, Солун (БТА, Солун), микрофилм (мф). 100, Но. 904, 26.11.1903. Според А. Шопов за таа цел за Белград патувал Иван Х. Николов, а оттаму во Скопје доаѓале некои српски дејци за македонското прашање. Според Василие Трбиќ, во октомври 1903 г. во Скопје се одржала средба меѓу претставници на ТМОРО и српската пропаганда. Според него, од страна на ТМОРО учествувале 15 души, меѓу кои членовите на месниот комитет во Скопје, потоа Х. Матов, Милан Војниќалиев, Петар Поп Арсов и Даме Груев, додека од српска страна присуствувале: Воислав Трбиќ, Михајло Манчиќ и Светозар Томиќ. На средбата се расправало за евентуалните можности за соработка. Притоа не бил постигнат никаков договор. (Мемоари Василија Трбића, Војводе Велешког (1898-1918), Каиро 1944, део I, ракопис, (АО. ИНИ), 40. На овие податоци од Трбиќ, тешко може да се поверува, особено ако се има предвид фактот дека Д. Груев како член на ГШ во тоа време се наоѓал длабоко на територијата на Битолскиот округ. Можеби споменатата средба се одржала во 1904 година при ослободувањето на Д. Груев во Скопје од заложничката одисеја кај Мицко. Меѓутоа, тогаш е тешко да се потврди присуството на Петар Поп Арсов.

⁷ Д-р Христо Татарчев, Спомени, документи и материали, съставител: Цочо Билярски, Софија, 1989, 275-276.

ниот Б. Саров за негов придружник го определил Михаил Герциков.⁸ Меѓутоа, Б. Сарафов претходно на своја рака во Белград го испратил Матеј Геров да подготви терен за неговата мисија.⁹ На тој начин М. Герциков во Белград се нашол во улога на изолиран придружник и набљудувач. Па така, Б. Сарафов преговорите ги водел од самостојна позиција со тенденција во име на македонското дело да извлече средства за свои цели. Од овие надмудрување Сарфов профитирал 40.000 динари.¹⁰ За возврат, по препорака на Б. Сарафов, скопскиот војвода Боби Стојчев, летото 1904 година ја пропуштил во Западна Македонија, србоманската чета на Глигор Соколов која претежно била составена од месни македонски четници.¹¹

Во меѓувреме, додека српските фактори манифестираше заинтересираност за соработка со ТМОРО, истовремено го подготвувале теренот за регрутирање на првите српски чети во Македонија. Во таа смисла, српската страна дури предлагала разграничување на сферите на дејствување за да се избегнат „недоразбирања“.¹² Српските кругови оделе дотаму што предлагале: „во војнички поглед четите да се потчинуваат на еден генерален штаб со претседател Груев, кому да се дадат за помошници српски и бугарски македонски офицери“.¹³ Се разбира, со тоа, српската страна всушност купувала време за да ги инсталира своите чети во Македонија.

Пролетта 1904 година под покровителство на српскиот конзулат во Битола била формирана првата српска чета во Македонија составена од месни луѓе. На нејзино чело застанал Мицко Крстевски (Крстиќ) Павловски од с. Латово.¹⁴ Покрај него се нашле уште шестмина четници, сите месни србомани од Поречието. При екипирањето, вооружувањето и инсталирањето на Мицковата чета во Поречието директно учествувал Саватие Милошевиќ (службеник во српскиот конзулат во Битола).¹⁵

⁸ Исто; Вџ Македонија и Одринско, Спомени на Михаил Герджиковъ, съобщава Л. Милетичъ, София, 1928, 83-87.

⁹ Х. Силянџовъ, Освободителниџ борби на Македонија, томъ втори ..., 282-283.

¹⁰ Исто, 288.

¹¹ Исто, 290-291.

¹² Љ. Лапе, Документи за положбата во Македонија и во Организацијата во првата половина од 1904 година, ГИНИ, V/2, 270.

¹³ Исто, 270-271.

¹⁴ Мицко бил стар араамски војвода од с. Латово кој се прославил при прогонувањето на разбојникот Цемо. Во 1882 година Мицко бил осуден на доживотен затвор. Првобитно, казната ја издржувал во Солунскиот затвор, а потоа бил префрлен во Битола. Додека бил во битолскиот затвор паднал под влијание на српската пропаганда која пројавила интерес за него. Со српско посредство тој бил амнестиран во 1901 година. За време на престојот во битолскиот затвор, Мицко се спријателил со Даме Груев. По излегувањето од затвор Мицко се ставил на услуга на српската пропаганда.

¹⁵ На 18 април 1904 година Мицко од Битола преку Прилеп заминал кон Поречието каде се поврзал со останатите шестмина четници. Целата операција била организирана и раководена од Саватие Милошевиќ. Тој еден ден пред заминувањето на Мицко заедно со конзулскиот гаваз заминал за

Всушност, српската пропаганда во Поречието се вгнездила уште во осумдесеттите години од XIX век. Стратешката местоположба на Поречието нудела можност за пробив на српската пропаганда кон југозападните предели на Македонија.

Појавата на Мицковата чета и нејзината активност во полза на српската пропаганда, веднаш го свртело вниманието на ТМОРО. Поради тоа било побарано објаснување од Белград со кој преговорите за соработка сè уште биле во тек. Тамошните кругови сметајќи дека сè уште е рано за симнување на маските се обиделе да го изгладат проблемот. Со посредничката улога бил задолжен автономистот Георги Герџиковиќ (офицер во српската армија, родум Македонец од Гевгелиско и учесник во Востанието 1903).¹⁶ Г. Герџиковиќ заедно со Ѓорѓи Сугарев се сретнал со Мицко и му сугерирал дека по наредба од Белград треба да се потчини на Организацијата или да ја распушти четата. Меѓутоа, набрзо потоа Мицко ја засилил дејноста и ја зголемил својата чета на 30 души.¹⁷

Оттогаш, поранешното нетрпение минало во отворено непријателство. Кон крајот на август 1904 година Ѓ. Сугарев почнал да ја преследува четата на Мицко. Српскиот одбор во Битола, откако дознал за тоа, го предупредил Мицко и му сугерирал да ја засили четата со нови луѓе.¹⁸

Во тоа време (втората половина на септември 1904 г.) Даме Груев се наоѓал во Дебарца. Потврда за тоа се трите последователни писма од 6/19, 7/20 и 8/21 септември 1904 година што Д. Груев ги испратил од Дебарца до Христо Узунов.¹⁹ Притоа Д. Груев ги посетил селата: Врбјани, Кленоец, Попоец и Малкоец. Во исто време таму се наоѓал и Ѓурџин Наумов со својата чета.²⁰ Од Малкоец Д. Груев го поканил Х. Узунов на средба при што испратил и курир по него.²¹ Претходо, Груев го информира Х. Узунов: „За Поречието ништо ново не сме дознале“.²² Несомнено ова телеграфска вест, алудира на србманскиот војвода Мицко, за чие следење веќе бил задолжен Ѓорѓи Сугарев.

Очигледно во овој период во Дебарца дошло до значајна концентрација на раководниот и четничкиот кадар на ТМОРО од овој регион. По сè изгледа овде бил скроен планот за систематско преследување и

Прилеп носејќи со себе 4 грчки пушки и една торба патрони за вооружување на четата на Мицко. Види: Коца, Четнички споменик, Војвода Мицко, живот и рад, Скопје, 1930, 36-44.

¹⁶ Коца, Војвода Мицко..., 46; Х. Сиљанов, Освободителниџ борби на Македонија, томџ втори ..., 292.

¹⁷ Исто; Ѓорѓи Димовски - Цолев, Ѓорѓи Сугарев, Битола, 1988, 73.

¹⁸ Коца, Војвода Мицко ..., 48.

¹⁹ Даме Груев. Живот и дело, сборник, II част, предговор, съставителство и бележки: Цочо Биљарски, Софија, 2006, 678-689.

²⁰ Исто, 678-679.

²¹ Исто, 680.

²² Исто, 679.

опколување на Мицко во Поречието. Најдобар показател за тоа е придвижувањето на спомената група кон Поречието. Нешто подоцна Христо Узунов се нашол во с. Големо Илино (Демирхисарско),²³ Ѓурчин Наумов во Крушевско,²⁴ а Д. Груев од Демирхисарско заминал за Слатино (Слатина).

Во меѓувреме Петар Ацев преку окружниот комитет во Битола добил наредба да замине кон Поречието за да се поврзе со Ѓ. Сугарев.²⁵ П. Ацев патем поминал низ Крушевско од каде со себе го повел Ѓурчин Наумов. Тие во с. Горно Дивјаци добиле известување од Ѓ. Сугарев да ја мобилизираат селската милиција од Демирхисарско која како резерва требало да чека на повик во Крушевско.²⁶ Оттаму П. Ацев и Ѓурин Наумов преку селата: Сланско, Локвица и Вир заминале кон с. Црешново во чиј синор се наоѓал Ѓ. Сугарев.²⁷ Таму им се придружиле Стефан Келешот и Димитар од Црешново. Подоцна се покажало дека двајцата шпионирале во корист на Мицко. Поради тоа Мицко успеал навреме да се извлече.²⁸

По сè изгледа околу Црешново-Белица дошло до престрелка откако Мицко поставил заседа на Ѓ. Сугарев, но последниот минал без загуби.²⁹ Набрзо потоа Ѓ. Сугарев возвратил на нападот. Тогаш според исповедта на еден четник од четата на Ѓ. Сугарев, седуммина Мицкови четници биле ранети, а еден бил убиен.³⁰

Извлекувајќи се од с. Белица, Мицко се префрлил од левата страна на реката Треска (Велика) и се спуштил на југ. Следејќи го движењето на Мицко, здружените чети на Ѓ. Сугарев, П. Ацев и Ѓурчин Наумов се сретнале во селото Слатино (Слатина). Во исто време, во Слатино со дваесетина души милиционери од Демирхисарско пристигнал и Даме Груев.

Месните жители кои биле просрпски ориентирани го информирале Мицко за движењето на комитските чети. Дознавајќи го тоа, Мицко решил да се одмазди со нивно предавство на османлиската власт. Најверојатно утрото на 3/16 октомври 1904 година,³¹ војската ги опколила си-

²³ Христо Узунов, Забелешки за организацијата во Охридско и Струшко, Предговор, редакција и коментар: Никола Целаковски, Охрид, 2003, 161.

²⁴ Даме Груев. Живот и дело ..., I част, 279.

²⁵ Исто.

²⁶ Исто, 280.

²⁷ Исто.

²⁸ Исто.

²⁹ Х. Сиљанов, Освободителните борби на Македонија, томъ втори ..., 292; Христо Узунов, Забелешки за организацијата во Охридско и Струшко ..., 161.

³⁰ Христо Узунов, Забелешки за организацијата во Охридско и Струшко ..., 161.

³¹ Судирот во Слатино различно е датиран. С. Аврамов за овој настан го споменува само месецот октомври 1904 година. (Революциони борби въ Азотъ (Велешко) и Порѣчието, от Стефанъ Н. Аврамовъ, Софија, 1929, 50). Според Коца, судирот во Слатино се одиграл на 4 октомври (ст. стил) 1904 година (Коца, Војвода Мицко ..., 49). Истиот датум (4 октомври, ст. стил) го наведува и Х. Сиљанов. Неспорно Сиљанов го користи Коца иако за конкретниот датум не се повикува на него.

те приоди кон селото. Слатино се состоело од неколку маала кои меѓу себе биле одвоени со длабоки долови. Утрото, кога двете четнички стражи тргнале да ги заземат своите позиции биле пресретнати со истрели од османлиска страна.³² Тоа ги кренало на нога присутните чети во селото. Тие веднаш се обиделе да се извлечат од селото и да го одбегнат опколувањето. На тој начин во Слатино започнала борба меѓу четите и османлиската војска.³³ Четниците и војводите се распрснале во разни правци кон околните ридови и благодарение на испресечениот терен успеале да се извлечат од опколување. За време на судирот загинал крушевскиот војвода Ѓурчин Наумов со уште 4 четници.³⁴ Од овој судир власта запленила 4 пушки од кои 2 мартинки, 1 манлихера и 1 гра.³⁵

За време на судирот Д. Груев бил ранет во задникот поради што било отежнато неговото движење. За среќа куршумот не ја погодил бутната коска. Во таква состојба, тој во придружба на четникот Божин успеал да се извлече надвор од селото и да се засолни во една густа шумичка. Таму ја преврзал раната со лекаствата што секогаш ги носел со себе. Изнемоштен да бега понатаму, Груев заедно со Божин, таму останал до стемнување.

(Х. Силянов, Освободителните борби на Македонија, томъ втори ..., 292). Според Ј. Бадев здружените чети во Слатино влегле во почетокот на октомври, а судирот се случил на 5 октомври (ст. стил), (Ѓ. Бадев, Даме Груев, 146-147). А. Динев го споменува само месецот октомври 1904 г., (Ангел Динев, Илинденската епопеја II, приредил: Владимир Картов, Битола, 1987, 100). Веројатно Д. Константинов го прифаќа датумот 4 октомври (ст. стил) па затоа пишува дека Д. Груев во Слатино пристигнал на 17 октомври (Јулијански календар). Види: Д. Константинов, Дамјан Груев, личноста на револуционерот, неговата улога и место во нашето револуционерно и националноослободително движење, Смилево, 1984, 140. Споменатиот настан сосема конфузно е пренесен и погрешно датиран од М. Ристевски. Овој автор настанот еднаш го сместува во 1904, втор пат во 1905, а трет пат во 1906 година. (Милан Ристевски, Поречието низ Историјата, Скопје, 1982, 77-78, 82.) Според Б. Ристовски, Д. Груев бил ранет и заробен од Мицко на 19.X.1904 г. (Блаже Ристовски, Даме Груев во извештаите на српскиот дипломатски застапник во Софија во 1905 година, 36. Даме Груев 1871-1906, истражувања и материјали, Битола, 1981, 64). Според статистиката на османлиските власти судирот кај Слатино бил на 7 октомври 1904 година. (Турски документи за оружените борби во Македонија 1903-1908, превод, редакција и коментар: Драги Ѓорѓиев, Скопје, 2007, 155).

Нов момент кој делумно може да помогне при расветлувањето на овој настан претставува едно писмо од Христо Узунов од 4/17.X.1904 година. Писмото е пишувано предпадно. Информацијата на Узунов за судирот кај Слатино е базирана врз основа на кажувањата од еден штогоуку пристигнат четник кај него од разбиениата чета на Ѓ. Сугарев. Според тоа, судирот веројатно се случил утринските часови на 4/17.X.1904 или евентуално претходниот ден (3/16.X.1904). Види: Христо Узунов, Забелешки за организацијата во Охридско и Струшко ..., 161.

³² Револуциони борби во Азотъ ..., 50.

³³ Кај Хоца тенденциозно стои дека судирот се одиграл меѓу четата на Мицко и организационите чети и дека за време на борбата Даме Груев бил заробен од Мицко. (Хоца, Војвода Мицко ..., 49-50). Таквите импровизирани акробации се типична појава во книшките од пропаганден карактер. Оттука тие се со краток век и еднократен моментален ефект. Меѓутоа вистината е сосема поинаква.

³⁴ Х. Силянов, Освободителните борби на Македонија, томъ втори ..., 293; Револуциони борби во Азотъ ..., 50; Турски документи за оружените судири во Македонија ..., 155; Христо Узунов, Забелешки за организацијата во Охридско и Струшко ..., 51-52.

³⁵ Турски документи за оружените судири во Македонија ..., 155.

За време на судирот Мицко со своите луѓе се наоѓал во непосредна близина на селото,³⁶ од каде го надгледувал епилогот од својот предавнички подвиг.

Четите кои се извлекле од селото биле распрнати.³⁷ Петар Ацев и Ѓорѓи Сугарев дури вечерта успеале да се приберат со остатокот од четите и да ја констатираат состојбата. Трагичната судбината на Ѓурчин и неколкуте четници им била позната. Меѓутоа, отсуството на Даме Груев и четникот Божин ги вознемирило сите.³⁸ Првичните пребарувања по околните места биле залудни.

Даме Груев во текот на ноќта го натерал Божин да го врати во Слатино при што се сместиле во истата куќа во која претходно престојувале. Следниот ден, Д. Груев откако дознал од селаните дека Мицко се наоѓа во близина, побарал тие да го повикат во селото и да му соопштат дека тој сака да се види со него.³⁹ Настојувањата на селаните да го одвратат Груев од намерата биле залудни. Навистина тешко е да се разбере мотивите што го навеле Груев на таква ризична постапка во толку критичен момент. Можеби, Груев сметал на старото пријателство со Мицко од времето на затворот во Битола, на својата снаодливост и лукавост. Или пак, можеби сметал дека Мицко секако ќе го најде во Слатино, па од тактички причини, подобро би било тој сам да го побара како пријател, отколку подоцна да биде откриен и фатен како непријател.⁴⁰ Кој знае, можеби, Груев сметал во името на старото пријателство дека ќе го одврати Мицко од патот по кој тргнал?! Можеби ... но, едно е сигурно, Груев ни најмалку не бил наивен, тој сам го побарал Мицко, а со тоа пак, допуштил да падне во туѓи раце. Како и да е, расплетот покажал дека постапката на Груев била крајно опасна. Поради тоа, таквата постапка на Д. Груев подоцна наишла на осуда кај повеќемина критички настроени кон него.⁴¹

³⁶ Даме Груев. Живот и дело ..., II част, 686.

³⁷ Христо Узунов, Забелешки за организацијата во Охридско и Струшко ..., 161.

³⁸ Революциони борби во Азоть ..., 50.

³⁹ Исто; Х. Сиљанов, Освободителниџ борби на Македонија, томъ втори ..., 293; Христо Узунов, Забелешки за организацијата во Охридско и Струшко ..., 191, 164.

⁴⁰ Х. Сиљанов, Освободителниџ борби на Македонија, томъ втори ..., 294.

⁴¹ А. Лозанчев во писмото до Димитар Ризов на 23.X. (ст. стил) 1904 г. во врска со овој настан меѓу другото пишува: „Во секој случај јас го осудувам Даме кога ги земам предвид оние сведоштва што ми се дадени од луѓе што лично учествувале со судирот ... Не одрекувам дека и полошото било возможно ... Случката со него ме тера да повторувам пред нашите: Да воздигаме богови само кога ги нема во светот, инаку грешиме, зашто не им го знаеме крајот, и друго зашто во нив се раѓа силна амбиција-секогаш штетна за делото”. (Даме Груев. Живот и дело ..., II част, 682). Лозанчев во врска со овој настан е уште пожесток кон Груев во своите спомени, каде изнесува многу некоректни, импровизирани и суетни констатации. (Даме Груев. Живот и дело ..., I част, 302-305). Од друга страна, Б. Сарафов за време на Рилскиот конгрес му префрлил на Груев што дозволил да биде пленет од Мицко. (Х. Сиљанов, Освободителниџ борби на Македонија, томъ втори ..., 379).

Следниот ден Мицко со својата чета пристигнал во Слатино и ја опколил куќата каде престојувал Даме Груев. Притоа со висок тон го повикал надвор. Дури откако домаќинот го убедил дека Даме е ранет и откако се појавил самиот Груев, Мицко влегол при него.⁴² Следниот ден Мицко под изговор дека е опасно да останат во Слатино го повел Груев и Божин со себе низ Поречието. Притоа по пат на Божин му ја одзеле пушката, а другиот ден и револверот. Дури по разоружувањето на Божин, Груев сфатил, дека тие всушност се заплени од Мицко. Поради тоа, Груев потајно му сугерирал на Божин при првата погодна можност да побегне и да ја извести Организацијата. Божин искористувајќи едно невнимание на обезбедувањето успеал да побегне.⁴³ Во меѓувреме, П. Ацев и Ѓ. Сугарев тргнале во потрага по Груев при што ги обиколиле селата: Слатино, Крапа, Локвица Вир и Црешново. На враќање во Крапа се сретнале со Божин од кој изворно биле информирани за настанот. Во меѓувреме, во потрага по Груев се активирал и Христо Узунов, кој за време на судирот престојувал во с. Големо Илино.⁴⁴ Тој вечерта на 5/18.IX.1904 година, го информирал Петар Чаулев дека Ѓ. Сугарев се наоѓа во с. Цер и дека ќе се сретне со него.⁴⁵

Очигледно пленувањето на Д. Груев од страна на Мицко го кренал на нога целиот расположив потенцијал на Организацијата во Битолскиот округ. Во меѓувреме, Битолскиот окружен комитет презел иницијатива пред српскиот конзулат во Битола за безусловно ослободување на Груев, заканувајќи се со жестока одмазничка акција,⁴⁶ па дури и со „истребувачка војна“.⁴⁷ Тогаш од српска страна пристигнале смирувачки тонови за брзо ослободување и предлог за заедничка работа.⁴⁸ Сличен ултиматум бил доставен до српскиот конзулат во Скопје.⁴⁹ Таква постапка по иницијатива на А. Лозанчев и Задграничното претставништво преку Антон Страшимиров била покрената и кај С. Симиќ, српски дипломатски претставник во Софија.⁵⁰

Пере Тошев презел самостојна иницијатива за ослободување на Груев. Тој воспоставил контакт со Григор Соколов (друг српски ренегат во Македонија) и со него заминал кон Поречието. За секоја евентуалност, за да не се повтори епизодата како со Груев, П. Тошев ефектно го заплашил Г. Соколов дека додека тој не се врати назад, Организацијата

⁴² Революциони борби во Азотъ ..., 51.

⁴³ Исто.

⁴⁴ Христо Узунов, Забелешки за организацијата во Охридско и Струшко ..., 161.

⁴⁵ Исто, 164.

⁴⁶ Революциони борби во Азотъ ..., 51.

⁴⁷ Писмо од А. Лозанчев до Димитар Ризов од 23.X.1904. (Даме Груев. Живот и дело ..., II част, 682).

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Революциони борби во Азотъ ..., 53.

⁵⁰ Даме Груев. Живот и дело ..., I част, 303-304; II част, 682.

презела мерки за да ги задржи неговото семејство и роднини, како и семејството на Иван Долгачот.⁵¹

Во меѓувреме, додека траела притисоците за ослободување на Груев, српските весници почнале да го воспеват херојството на Мицко и големиот успех на српските чети во Македонија.⁵² Истовремено биле пласирани разни приказни и дезинформации од типот дека Груев бил убиен,⁵³ Груев бил заробен во борба од страна на Мицко кој бил „бестрашен борец за српскиот народ во Македонија“,⁵⁴ дека „Мицко и Груев се побратимиле и се согласиле да го прекратат братоубиственото четување“. ⁵⁵ Австроунгарскиот воен аташе во Белград информирал дека Турците на Мицко наводно му понудиле 5.000 наполеони за да им го предаде Груев.⁵⁶ Додека според љубљанскиот весник „Словенец“, Турците за главата на Груев на Мицко му понудиле 100.000 франци.⁵⁷ Сите овие информации и дезинформации оделе во прилог на популаризирање на српската пропаганда во Македонија и нејзино етаблирање пред меѓународната јавност. Несомнено „трофејниот плен“ бил солидна гаранција за тоа.

Од друга страна, реалноста била поинаква. Навистина, залогот бил голем, меѓутоа, српската вооружена пропаганда во Македонија била во својот зародиш и не била во ситуација да си дозволи комотна и дрска позиција. Оттука тие морале да бидат внимателни за да не ја испровоцират отворената закана за одмазда од страна на Организацијата.⁵⁸ Поради тоа Мицко бил крајно внимателен кон својот „заробеник“, водејќи грижа за обезбедување на лекови за неговата рана.

Петнаесеттина дена по настанот, српските генерален конзул во Солун - Љотиќ го информирал бугарскиот трговски агент А. Шопов дека Груев бил ранет во Кичевско и дека се наоѓа на лекување кај тамошните

⁵¹ Революциони борби во Азотъ ..., 53; Даме Груев. Живот и дело ..., I част, 302-303.

⁵² X. Сиљанов, Освободителните борби на Македонија, том втори ..., 294-295.

⁵³ Поверителен рапорт од А. Тошев до Г. Начович, Но. 141, 9.X.1904, (Даме Груев. Живот и дело ..., II част, 680-681.

⁵⁴ Поверителен рапорт од полк. Христофор Хесапчиев, Но. 144, 1.XI.1904, (Даме Груев. Живот и дело ..., II част, 685).

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Д. Константинов, Даме Груев ..., 142.

⁵⁷ Исто, 143.

⁵⁸ Во еден таен извештај на рускиот конзулат во Битола од 3 ноември (ст. стил) 1904 г. се констатира дека Србите се плашеле од евентуален напад од османлиските власти врз четата на Мицко за да им го одземат Д. Груев. Од друга страна, Србите истовремено се плашеле и од одмазда на Организацијата доколку го убијат или предадат Д. Груев на Турците. Оттука тие најверојатно сакале да ја искористат ситуацијата и да побараат од Д. Груев отстранување на организационите чети од Поречието. Од друга страна, Србите немале доверба во Д. Груев и се плашеле од можно ликвидирање на Мицко по ослободувањето на Даме Груев. (Симон Дракул, Македонија меѓу автономијата и дележот, трети том, 475-476).

србомани под закрила на една српска чета со чиј началник се познавал.⁵⁹ Споменатата информација од Љотик претставува дипломатска подготовка на теренот за смирување на духовите. Всушност таа го навестува и ослободувањето на Груев.

По едномесечна одисеја, Мицко по заповед од претпоставените фактори на српската пропаганда во Белград го повел Д. Груев кон Скопје. Притоа го предал на Јован Кирковиќ, главен инспектор на српските училишта во Македонија.⁶⁰ Тој пак, го предал Д. Груев на д-р Ѓорѓи Николов истакнат член на Организацијата во Скопје.⁶¹ Ослободувањето на Д. Груев се случило некаде пред 19 ноември 1904 година.⁶² Веднаш по ослободувањето Д. Груев во Скопје се сретнал и разговарал со српскиот генерален конзул, М. Ристик.⁶³ Деталите од разговорот не се познати. Најверојатно тие биле во духот на српската тенденција за соработка со Организацијата врз основа на разграничување на сферите на влијание. Д. Груев во Скопје останал неколку дена на закрепнување.⁶⁴ Набргу потоа, Скопскиот окружен комитет по канал го препратил Д. Груев кон Куманово и оттаму за Бугарија.⁶⁵

Набрзо по ослободувањето Д. Груев при едно интервју со рускиот новинар Кирилов (дописник на весникот „Новое Время“ во Софија), на прашањето дали навистина бил пленет од српскиот војвода Мицко, го дал следниот одговор: „Немаше ништо такво; оваа легенда, се чини ја создадоа самите Срби. Работата е во тоа што јас одамна (заедно лежевме во турскиот затвор) сум пријател со војводата Мицко; посакав и појдов да се сретнам со него, за да поразговараме со него лично за спокојување, за помирување, ... но бидејќи патем бев ранет, поради тоа се наоѓав под заштита на неговата чета, сè дури не заздравев барем толку за да можам да се движам; Мицко се грижеше да ми биде дадена медицинска помош“.⁶⁶ Очигледно Д. Груев во врска со овој настан е крајно внимателен и воздржан, притоа негирајќи дека бил пленет.

⁵⁹ Поверителен рапорт на А. Шопов до ген. Рачо Петров-министер претседател и министер за надворешни работи. Но. 142, 18.X.1904, (Даме Груев. Живот и дело ..., II част, 681).

⁶⁰ Ј. Кирковиќ по две децении во врска со овој настан запишал: „Од него (Груев б.н) трепереше цела Македонија, а и нашите (српски, б.н.) луѓе, со Груев требаше да се постапи по воените закони: да биде стрелан. Кратко време требаше за да преовладее она прво чувство. Дамјан Груев беше непријател на Србите, ама борец за ослободувањето на Македонија, чист и возвишен и дека треба да биде предаден на неговата Организација“. Цитирано според Д. Константинов, Даме Груев ..., 142.

⁶¹ Даме Груев. Живот и дело ..., I част, 322-323;

⁶² Д. Константинов, Даме Груев ..., 142; Б. Ристовски, Даме Груев во извештаите на српскиот дипломатски застапник во Софија ..., 55. белешка 59; Извештаи од 1903-1904 година на австриските претставници во Македонија, превод, редакција и коментар: Данчо Зографски, Скопје, 1955, 252.

⁶³ Б. Ристовски, Даме Груев во извештаите на српскиот дипломатски застапник во Софија ..., 55

⁶⁴ Даме Груев. Живот и дело ..., II част, 686.

⁶⁵ Груев во Кумановско стасал во придружба на кумановскиите учители: Караманов, Левков, Попсерафимов и неколкумина селани. (Македонија в пламъци. Спомени на Кърсто Лазаров, 197).

⁶⁶ Симон Дракул, Македонија меѓу автономијата и дележот, четврти том, 19.

Последиците од ова заложничка одисеја на Д. Груев во секој случај биле штетни за Организацијата. Подробностите за Груевото заложништо, освен за тесен ограничен круг на луѓе во основа останале тајна за пошироката публика. Сепак за пошироката јавност останал фактот дека Д. Груев (најмаркантната фигура во македонското ослободително движење) бил заплени од некаков, дотогаш анонимен српски војвода.⁶⁷ Овој факт тешко ги погодил протагонистите на Организацијата. Нејзиниот раководител во Кичевско, свештеник Тома Николов, во врска со тоа вели: „Паѓањето на Даме во рацете на Мицко беше голем морален удар за Организацијата. Тоа најмногу го почувствував јас во Кичево кога српскиот свештеник ренегатот Мисаил...надмено се шеташе по чаршијата во Кичево и се фалеше нагоре-надолу пред граѓаните, дека Даме ранет се наоѓа во нивни раце и тој испратил медикаменти од Кичево за негово лекување“.⁶⁸

Српското рекламирање не траело долго. Впрочем тогаш времињата биле толку бурни такашто и најголемите трагедии брзо се забораваа. Меѓутоа, за надворешниот свет останал впечаток дека во Македонија има силно српско четничко движење. Неочекуваниот успех на Мицко го зацврстил престижот на српската пропаганда и во самата Србија. Оттука во наредниот период српската вооружена пропаганда зела пошироки размери во Македонија.

На друга страна славата на Мицко била со краток век. Опијанет од својот „успех“ и лесно спечалената „слава“ Мицко брзо почнал да ги манифестира своите ајдучки манири кон најблиските соработници, па дури и кон своите покровители. Оттука организаторите на српската пропаганда во Македонија се откажале од „услугите“ на Мицко и набрзо го интернирале во Крагуевац.⁶⁹

⁶⁷ Х. Сиљанов, Ослободителниот борби на Македонија, том втори ..., 295.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ Коца, Војвода Мицко ..., 53-54. За време на Уриетот, Мицко се вратил во Кичево. Меѓутоа на 13/26 октомври 1909 година бил убиен од заседа од страна на Младотурците. (Исто, 55-57).

Необјавени архивски материјали

Државен архив на Р. Македонија, фонд: Бугарското трговско агенство, Солун, микрофилм 100, No. 904.

Објавени материјали

Даме Груев. Живот и дело, сборник, II част, предговор, съставителство и бележки: Цочо Билярски, София, 2006.

Дракул Симон, Македонија меѓу автономијата и дележот, т. III-IV.

Извештаи од 1903 година на српските консули, митрополити и училишни инспектори во Македонија, (редакција и коментар: Љубен Лапе), Скопје, 1955.

Извештаи од 1903-1904 година на австриските претставници во Македонија, (превод, редакција и коментар: Данчо Зографски), Скопје, 1955.

Лапе Љ., Нови документи за Илинденското востание, Илинденски зборник 1903-1955, Скопје, 1953.

Лапе Љ., Документи за положбата во Македонија и во Организацијата во првата половина од 1904 година, ГИНИ, V/2.

Татарчев Христо, Спомени, документи и материали, съставител: Цочо Билярски, София, 1989.

Турски документи за оружените борби во Македонија 1903-1908, (превод, редакција и коментар: Драги Ѓорѓиев), Скопје, 2007.

Христо Узунов, Забелешки за организацијата во Охридско и Струшко, (предговор, редакција и коментар: Никола Целаковски), Охрид, 2003.

Литература

- Бадев Ы. Даме Груев, София, б. д.
- Вь Македония и Одринско, Спомени на Михаил Герджиков, (сьобщава: Л. Милетичь), София, 1928.
- Динев Ангел, Илинденската епопеја II, приредил: Владимир Картов, Битола, 1987.
- Димовски Цолев Ѓорѓи, Ѓорѓи Сугарев, Битола, 1988.
- Константинов Душан, Даме Груев, Смилево, 1984.
- Коца, Четнички споменик, Војвода Мицко, живот и рад, Скопље, 1930.
- Мемоари Василија Трбића, Војводе Велешког (1898-1918), Каиро 1944, део I, (ракопис, АО. ИНИ).
- Революциони борби вь Азоть (Велешко) и Поръчието, от Стефань Н. Аврамовь, София, 1929.
- Ристески Милан, Поречието низ историјата, Скопје, 1982.
- Ристовски Блаже, Даме Груев во извештаите на српскиот дипломатски застапник во Софија во 1905 година, Зборник - Даме Груев 1871-1906, истражувања и материјали, Битола, 1981,
- Силяновь Христо, Освободителнитъ борби на Македония, томь втори, София, 1943.

Vancho GJORGJIEV

**THE HOSTAGE OF DAMIAN GRUEV AT PRO-SERBS VOJVODA
MICKO (MITSKO)**

Summary

After the Ilinden's uprising in 1903, the neighboring Balkan states did change the means of propaganda's activities. Previous ecclesiastical and cultural-educational activities were transformed into military actions with the engagement of armed bands. SMORO had resisted on those activities, not permitting existence of other foreign bands in Macedonia. Such situation evolved into open armed conflict between the armed units of SMORO and foreigner propaganda's armed units. The consequences of such battle were disastrous not only for local Macedonian population, but for Macedonian liberation movement, as well.

In 1904, with direct support of Serbian authorities, first Serbian armed bands, composed of local persons, appeared in Ottoman Macedonia. Such Serbian bands, led by Mitsko Krstevski, in October 1904 managed to took in captivity one of the most prominent leader of SMORO, the wounded Damian Gruev. However, after serious threats which were made by SMORO, Serbs did not dare to hand over Damian Gruev to the Ottoman authorities or to execute him. After one month long captivity Damian Gruev was released. This event was used by Serbian propaganda in Macedonia for self promotion.

Key words: DAMIAN GRUEV, MITSKO KRSTEVSKI, MACEDONIA, BANDS, PROPAGANDA, HOSTAGE